

Webrecensie BMGN – LCHR 126:4 (2011)

Ebben, Maurits, Heijer, Henk den en Schokkenbroek, Joost (eds.), ***Alle streken van het kompas. Maritieme geschiedenis in Nederland*** (Zutphen: Walburg Pers, 2010, 351 blz., ISBN 978 90 5730 662 4).

Alle streken van het kompas is een passende titel voor de bundel die Femme Gaastra kreeg aangeboden bij zijn afscheid als hoogleraar Zeegeschiedenis aan de Universiteit Leiden. Niet zozeer omdat Gaastra zelf alle zeeën even intensief bevoer, het is vooral zijn ongeëvenaarde kennis over de Verenigde Oostindische Compagnie, waarmee hij faam verwierf. Zijn opvolger op de leerstoel, Henk den Heijer, schrijft in zijn inleiding dat Gaastra wel degelijk oog heeft voor andere onderwerpen dan de Compagnie maar uit de door R. Brandt samengestelde bibliografie blijkt zonneklaar waarop de nadruk in Gaastra's wetenschappelijk werk ligt. Als opvolger van J.R. Bruijn functioneerde Gaastra als spin in het maritiem-historische web en de bijdragen van zijn collega's die inderdaad vele streken van het kompas bestrijken, bevestigen dat. Wat opvalt is dat bijdragen over het Middellandse Zeegebied en de Oostzee ontbreken, terwijl dat toch niet de minst belangrijke gebieden waren voor de Nederlandse scheepvaart. Ook zijn weinig buitenlandse auteurs in de bundel vertegenwoordigd, met uitzondering van de Vietnamees Hoang Anh Tuan. Hij promoveerde in 2006 bij Gaastra over de Nederlands-Vietnamese betrekkingen in de zeventiende eeuw. Uit dergelijke onevenwichtigheden blijkt eens te meer dat het om een feestbundel gaat waarbij de specialiteiten van de collega-auteurs bepalend zijn.

De bijdragen zijn op overzichtelijke wijze geordend naar zeegebied en daarbinnen naar chronologie. Veel auteurs putten uit eigen expertise en diverse artikelen zijn gebaseerd op dissertaties, hetgeen de kwaliteit van de bundel ten goede komt. In het hoofdstuk Europa betreffen twee van de

vijf bijdragen de walvisvaart. Bruijn geeft aan de hand van een zevental scheepsjournalen van de Schiedammer Pieter Bezemer een mooi overzicht van de praktijk van de walvisjacht in de laatste decennia van de achttiende eeuw. J. Schokkenbroek sluit daarbij aan met een bijdrage over de Harlinger walvisvaart en zeehondenjacht in de negentiende eeuw.

De bijdrage van K. Davids is een van de smaakmakers in de bundel. Davids vergelijkt hierin het werk van de Verenigde Oostindische Compagnie met de overzeese zendingsactiviteiten van de Societas Jesu. De jezuïeten waren door het protestante kamp in een bijzonder kwaad daglicht gesteld. Davids beschrijft hoe beide organisaties aanvankelijk veelvuldig met elkaar in botsing kwamen. Midden zeventiende eeuw ontstonden echter vormen van samenwerking. De VOC was gebaat bij de uitgebreide kennis die de jezuïeten hadden opgebouwd over de landen waar de VOC handel dreef. Voor de jezuïeten werd het uitgebreide communicatienetwerk van de VOC interessant voor hun zendingswerk. Tussen 1650 en 1800 werd op de werkvloer door beide instellingen van elkaars diensten gebruik gemaakt, waarbij pragmatisme het in beide kampen won van principiële tegenstellingen.

Ook L. Blussé waagt zich aan een vergelijking en wel tussen de VOC en de WIC. Dat levert minder interessante nieuwe invalshoeken op dan de bijdrage van Davids maar zet wel in kort bestek een aantal overeenkomsten en verschillen naast elkaar tussen 't *Verwaerloosde Formosa* en 't *Verzuimd Brasil*'.

Ook de kaapvaart ontbreekt niet. De bijdragen van A. van Vliet en het duo E. van Eijck van Heslinga en D. Tang zijn *case studies* over opgebrachte schepen in respectievelijk 1634 en 1803, waarin de afhandeling van de prijs centraal staat. De bijdragen laten een interessante vergelijking toe omdat de behandeling van het Engelse schip 'St. Thomas' plaats had voor een hof in de Republiek en die van de 'Loyalist' voor een Engels hof.

Zoals te verwachten was, wordt het deel over *de West* beheerst door de slavenhandel. De meest intrigerende bijdrage is van de hand van P. Emmer. In de geschiedschrijving wordt de rol van kapitaalverschaffers van

de suikerplantages en de ermee samenhangende opkomst van de slavenhandel in de regio in de schoenen geschoven van de Nederlandse kapitaalverschaffers en slavenhalers. Het komt Emmer waarschijnlijker voor dat het kapitaal uit Londen kwam en uit de regio zelf, namelijk van de kooplieden en boekaniers van Bridgetown en Port Royal. Voor de boekaniers was de opkomende suikerindustrie een goede gelegenheid om de buit, zoals Emmer dat nogal eigentijds opmerkt, 'wit te wassen'. W. Klooster geeft een nuttig overzicht van het begin van de Nederlandse slavenhandel in het Atlantisch gebied en R. Paesie geeft een interessant 'verkenkend' overzicht van de op- en ondergang van de 'Zeeuwse Societeit ter Navigatie op Essequibo en annexe Rivieren' die naast de meer bekende Middelburgse Commerciale Compagnie in de achttiende eeuw handel dreef in Guyana.

Een tweetal bijdragen richt zich op het Afrikaanse continent waarbij het artikel van H. den Heijer onder het hoofdstuk De West valt en dat van E. Jacobs bij De Oost is te vinden. Den Heijer richt zich op de Nederlandse textielhandel in West-Afrika. Vernieuwend is dat Den Heijer ook ingaat op de Afrikaanse productie en aangeeft dat het merendeel van de in Afrika gedragen stoffen op het continent zelf werd vervaardigd, een aspect dat door de nadruk op de Europese handel weinig aandacht heeft gekregen. E. Jacobs gaat in op de bijzondere positie van de Kaapkolonie binnen het handelsstelsel van de VOC in de achttiende eeuw. De vestiging werd gezien als een noodzakelijke kostenpost om de Aziatische waren naar Europa te kunnen brengen. Dat de kolonie op den duur ook eigen exportproducten kon leveren, was een meevaller maar geen doelstelling.

Het genre biografie levert behalve lezenswaardige essays, geen nieuwe inzichten op. M. van Alphen kiest voor een originele invalshoek en vraagt zich af in hoeverre Van Speyk met zijn daad van zelfopoffering trendsetter of trendvolger was. G. Acda en P. Moree richten zich respectievelijk op vice-admiraal G.F. Tydeman en Adriaan Salomon van der Hoop. R. van Gelder schrijft onder de titel 'De muzikale vaandrig' een lezenswaardig biografietje van Hendrik Morgenstern die tussen 1771 en

1783 in Indië verbleef.

De bundel wordt afgesloten met de bijdrage van Henk te Velde. Zijn bijdrage 'It really does end in tears', over het einde van politieke carrières, heeft weinig met maritieme geschiedenis van doen, maar als afsluitende bijdrage in de feestbundel van de scheidende hoogleraar is het op zijn plaats. 'Alle streken van het kompas' is door de hoge kwaliteit van de bijdragen een waardevolle aanwinst voor de maritieme geschiedenis van Nederland. Het is zorgvuldig geredigeerd en overstijgt de gemiddelde feestbundel.

J.P. Sigmond, Oegstgeest